
Pensament polític i acció revolucionària de Tomàs Bertran i Soler, 1835-1840

Albert Ghanime

Barcelona Quaderns d'Història, 10 (2004)

La biografia ha estat rehabilitada per la història acadèmica en els últims anys, després de patir un llarg ostracisme al nostre país. Ha costat molt que s'entengués que la reconstrucció, la descripció i l'anàlisi d'una trajectòria individual ens pot ajudar a entendre millor el funcionament d'una classe social, una època o un procés històric. En tot cas, una biografia històrica serà sempre una aportació enriquidora a la comprensió dels processos històrics generals.

D'altra banda, les inèrcies i el desconeixement de la funció de la biografia històrica ens porta al fet que, quan parlem de biografia, caiguem en el reduccionisme dels grans personatges històrics. Fins i tot les aportacions més recents han caigut en el mateix parany. L'important treball *Liberales, agitadores y conspiradores*, coordinat per Isabel Burdiel i Manuel Pérez Ledesma, que vindica la biografia històrica i recull una important sèrie de treballs biogràfics sobre figures del Vuit-cents espanyol, no escapa a la trampa de les figures conegudes, com ara Torrijos, Aviraneta, Mariana Pineda, Mendizábal, Espartero, Prim, etc.¹

Si la biografia històrica ha de ser vindicada, necessita de treballs de revisió de les biografies tradicionals sobre les grans figures i, a més, s'ha d'obrir a la recerca de personatges menys coneguts però que, per la seva singularitat o per la seva especificitat, ens apropen a nous punts de vista sobre el passat. En aquest grup hem d'incloure la figura de Tomàs Bertran i Soler, personatge singular de la Barcelona de la primera meitat del segle XIX, que ens ha de permetre entendre millor la transició de l'Antic Règim a la societat liberal, amb molts dels seus matisos i complexitats. Bertran encarna la figura arquetípica d'agitador i conspirador, a qui li escau perfectament, i per moltes raons, l'adjectiu d'heterodox.

1. Isabel BURDIEL i Manuel PÉREZ LEDESMA (coord.), *Liberales, agitadores y conspiradores*, Madrid, Espasa-Calpe, 2000.

La lenta construcció d'un personatge històric

La figura del barceloní Tomàs Bertran i Soler (1791-?), elevat a la categoria de personatge literari per Pío Baroja,² apareixia somorta a les enciclopèdies i els diccionaris biogràfics³ fins que el professor Carlos Seco Serrano exhumà els documents de la Diputació General de Catalunya, de la qual Bertran es presentava com a president.⁴ De fet, el professor Seco convertí Bertran en personatge històric i subjecte d'estudi historiogràfic. El pas següent en la recuperació del personatge el donà el treball de Joan Camps i Giró sobre *La Guerra dels Matiners i el catalanisme polític (1846-1849)*, publicat pòstumament.⁵ Camps aportava una important documentació d'arxiu i reflexionava sobre el component catalanista del pensament de Bertran. Més tard, altres autors, com ara Josep M. Ollé i Romeu⁶ i Alberto Gil Novales,⁷ contribuïren a millorar-ne el coneixement biogràfic i intel·lectual, però sempre amb la referència del treball realitzat per Joan Camps. De forma més indirecta i tangencial, José A. Ferrer Benimeli es trobà la figura de Bertran i Soler mentre treballava la maçoneria espanyola durant el segle XIX,⁸ i el professor Juan Bautista Vilar el descobrí treballant sobre el protestantisme espanyol del Vuit-cents,⁹ ja que resseguí la pista que sobre Bertran deixà Marcelino Menéndez y Pelayo a la *Historia de los heterodoxos españoles*.¹⁰ Darrerament, el professor Juan-Sisinio Pérez Garzón ha recuperat una altra de les dimensions de Bertran i Soler, la d'historiador i polemist, ja que ha utilitzat

2. Bertran i Soler surt a *Las Furias* (Pío BAROJA, *Obras completas*, Madrid, Biblioteca Nueva, 1947, vol. III) i a Pío BAROJA, *Aviraneta o La vida de un conspirador*, Madrid, Espasa-Calpe, 1984.
3. Antonio ELÍAS DE MOLINS, *Diccionario biográfico de artistas y escritores catalanes del siglo XIX (Apuntes i datos)*, Barcelona, Fidel Giró, 1889, vol. I, pàg. 283-284; Jordi VENTURA, «Tomàs Bertran i Soler», dins *Gran enciclopèdia catalana*, Barcelona, 1981, vol. 3 (reimpr. corregida de l'ed. de 1971); i *Diccionari biogràfic*, Barcelona, Albertí, editor, 1966, vol. I, pàg. 283.
4. Carlos SECO SERRANO, *Tríptico carlista*, Barcelona, Ariel, 1973, pàg. 63 i seg.
5. Joan CAMPS I GIRÓ, *La Guerra dels Matiners i el catalanisme polític (1846-1849)*, Barcelona, Curial, 1978.
6. Josep Maria OLLÉ ROMEU (ed.), *Successos de Barcelona (1822-1835)*, Barcelona, Curial, 1981, pàg. 174, n. 567/1, i Josep M. OLLÉ ROMEU, «Quatre personatges de la Barcelona liberal i revolucionària», dins *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, pàg. 181-186.
7. Alberto GIL NOVALES, «Un periodista liberal: Tomás Bertrán y Soler», dins Alberto GIL NOVALES (ed.), *La prensa en la revolución liberal: España, Portugal y América latina. Actas del Coloquio Internacional que sobre dicho tema tuvo lugar en la Facultad de Ciencias de la Información, Universidad Complutense, los días 1, 2 y 3 de abril de 1982*, Madrid, Universidad Complutense de Madrid, 1983, pàg. 349-361.
8. José A. FERRER BENIMELI, *Masonería española contemporánea, Vol. I. 1800-1868*, Madrid, Siglo XXI, 1980, pàg. 184.
9. Juan Bta. VILAR, «Tres casos de rechazo en España del dogma concepcionista, en torno a su definición en 1854», dins *Haciendo historia. Homenatge al professor Carlos Seco*, Madrid, Facultad de Ciencias de la Información, Universidad Complutense de Madrid; Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona, 1989, pàg. 320-325.
10. Marcelino MENÉNDEZ PELAYO, *Historia de los heterodoxos españoles*, Madrid, BAC, 1956, vol. II, pàg. 1.050, n. 23.

profusament l'opusclet de Bertran i Soler *Cuchilladas á la capilla de Fray Gerundio*¹¹ per valorar millor l'obra de Modesto Lafuente.¹²

Avui dia, amb el material recollit pels autors suara esmentats, podem realitzar un retrat més diacrònic i matisat de Tomàs Bertran, però aquest no és l'objectiu del nostre treball. La present comunicació és un apropament al pensament de Tomàs Bertran abans de l'aventura montemolinista. Per fer-ho, ens hem centrat en l'anàlisi i la valoració del pensament i de l'acció política de Bertran durant el període que va, *grosso modo*, de 1835 a 1840. Els materials emprats han estat els opuscles i els articles de premsa que va publicar el 1836 i el 1840 a Barcelona, especialment els articles publicats a *El Guardia Nacional*, on defineix el seu liberalisme i fa balanç de la seva acció revolucionària.

El Trienni Constitucional i la Dècada Ominosa

Segons el testimoni del mateix Bertran i Soler, durant el Trienni Constitucional actuà de corresponsal de *La Antorcha*, d'*El Independiente* i d'*El Tribuno*.¹³ De fet, es tracta d'una mateixa publicació que canvià de capçalera en diverses ocasions.¹⁴ En aquella època, Bertran estava immers en els corrents culturals del Set-cents i sembla que molt vinculat al liberalisme madrileny. Bertran llegeix els il·lustrats i els enciclopedistes i és més que probable que formés part d'alguna societat secreta antiabsolutista. Ens consta que traduí al castellà la tragèdia *Alzira*, de Voltaire.¹⁵ A més, Josep M. Ollé i Romeu li atribueix la traducció d'una altra obra del mateix autor, *El fanatismo* (1821).¹⁶ De fet, *Alzira* formava part d'una col·lecció de traduccions d'obres de teatre propietat de Tomàs Bertran. El títol original d'*Alzira* era *Alzire ou les Americains*, obra que s'estrenà a París l'any 1736. La història es desenvolupava al Perú dels primers anys de la dominació espanyola. Els personatges principals, Zamoro i Alzira, conspiraven contra els conquistadors espanyols. L'obra denunciava la tirania i les barbaritats del fanatisme i defensava la tolerància, la llibertat i la justícia, valors en consonància amb els plantejaments del liberalisme avançat de l'època.

En acabar el Trienni, Bertran no abandonà Barcelona i fins i tot treballà com a traductor i intèrpret de l'Ajuntament amb les tropes franceses:

11. Tomás BERTRAN SOLER, *Cuchilladas á la capilla de Fray Gerundio*, Valencia, Imprenta de La Regeneración Tipográfica, 1858.
12. Modesto LAFUENTE, *Discurso Preliminar. Historia General de España* (edició i estudi preliminar de Juan-Sisinio Pérez Garzón), Navarra, Uargoiti Editores, 2002.
13. *El Nacional*, 9-XI-1840, pàg. 2.
14. *La Antorcha Española* (Madrid, 28 de setembre de 1821-1 de gener de 1822) es fusionà l'1 de gener de 1822 amb *El Eco de Padilla*. De la fusió sorgí *El Independiente* (Madrid, 1 de gener de 1822-21 de març de 1822), redactat per José Joaquín de Mora, defensor en aquella època de la identificació dels principis polítics liberals amb els models literaris classicistes. El 22 de març de 1822 *El Independiente* es transformà en *El Tribuno*.
15. VOLTAIRE, *Alzira. Tragedia en cinco actos en verso; escrita en francés por Voltaire. Traducida en español por el ciudadano T. Bertrán*, Barcelona, José Torner, 1822.
16. Josep M. OLLÉ ROMEU, *Les bullangues de Barcelona durant la Primera Guerra Carlina (1835-1837)*, Tarragona, Edicions El Mèdol, 1994, vol. I, pàg. 307.

Invadida la España por el ejército francés, la suerte de los libres quedó al arbitrio del partido vencedor; pero como en nada me escocía la conciencia, no creí necesaria la emigración, y esperé pacífico en mi casa el resultado de aquellos acontecimientos. Posteriormente agoviada esa municipalidad por las repetidas exigencias de los gefes del ejército restaurador, conoció serle necesaria la presencia de una persona de conocida firmeza que entendiera el idioma de los invasores, y se me invitó para que desempeñara tan espinoso cargo; pero mis ideas eran diametralmente opuestas á las de los furibundos corifeos del bando absolutista; y se me declaró cesante, tan pronto como vieron que entre nosotros era negada toda simpatía.¹⁷

Malgrat les raons que, segons ell, provocaren el seu cessament, continuà vivint a Barcelona, però els seus moviments eren vigilats per les autoritats absolutistes.

Bertran era un gran lector i disposava d'una biblioteca important. Sabem que el 1830 se subscrigué a la traducció castellana de l'obra de Jeroni Pujades *Corònica Universal del Principat de Catalunya*,¹⁸ font fonamental per al coneixement i l'estudi de la història de Catalunya, però el febrer de 1832 hagué de fugir a França, acusat d'escriure obres contra la religió i l'Estat i d'estar en possessió de llibres prohibits.¹⁹ A França, romangué poc temps, però demanà el subsidi d'exiliat polític, que li fou denegat. La seva situació a l'exili no devia de ser gaire bona, perquè el mes de novembre, aprofitant una amnistia, retornà a Barcelona.

Membre de *La Isabelina*

No disposem de dades per reconstruir els passos de Bertran fins al mes de juliol de 1834, però ens consta que es manifestà contrari a l'Estatut Reial i, segons tots els indicis, formava part de la secció catalana de la societat secreta *Confederación general de los guardadores de la Inocencia o Isabelinos*, més coneguda per *La Isabelina*, fundada per Eugenio de Aviraneta, el mes de març de 1834, a Madrid.²⁰

Els membres de *La Isabelina* organitzaren un complot contra el govern de Martínez de la Rosa i l'Estatut Reial que fou desmantellat per les autoritats el 23 de juliol de 1834, gràcies a la delació del capità Civat. Entre el 23 i el 24 de juliol foren detinguts Eugenio de Aviraneta, els generals Llanos, Van-Halen, Palafox i Sanmartín, els polítics Calvo de Rozas, Juan Romero Alpuente i Juan Olavarría i els escriptors José García de Villalta i José de Espronceda. A Barcelona, Tomàs Bertran i Soler també fou detingut i desterrat pel mateix afer.

La tardor de 1834, trobem Bertran novament a la capital catalana. Participà en la primera època del periòdic *El Catalán*, dirigit per Pascual Madoz, que es presentava com a publicació independent, defensora del progrés econòmic, de la monarquia, de les llibertats individuals i de l'Estatut Reial.²¹

17. *El Nacional*, 9-XI-1840, pàg. 2.

18. CAMPS, *La Guerra dels...*, pàg. 83.

19. *El Nacional*, 9-XI-1840, pàg. 2.

20. BAROJA, *Las furias...*, pàg. 1.255.

21. Jordi CASASSAS (coord.), *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*, Barcelona, Pòrtic, 1999, pàg. 51-52.

Després del fracàs de la insurrecció de *La Isabelina*, Bertran continuà treballant a favor del restabliment de la Constitució de 1812, atès que el sistema de l'Estatuto Real li semblava clarament insuficient. Des de les pàgines d'*El Catalán* criticà l'absolutisme i defensà la necessitat d'un règim representatiu.

Llevat de la col·laboració amb *El Catalán*, no tenim constància de les seves activitats entre la tardor de 1834 i l'estiu de 1835, però segur que conspirà per al restabliment de la Constitució. Després de les bullangues de l'estiu de 1835 redactà el fullet *Pronunciamiento de Barcelona en 1835, sus antecedentes y sus resultados*,²² segurament sobre la bullanga del 25 al 26 de juliol, del qual no s'ha localitzat cap exemplar. La seva posició política a favor de la Constitució era coneguda, però no tots els progressistes volien la restauració de l'antic text constitucional. De fet, la Junta que es formà després de les bullangues de l'estiu de 1835 neutralitzà tots els intents de pronunciaments a favor de la Constitució de 1812.²³ La Junta estava a favor de la convocatòria de corts constituents. Segons Josep Maria Ollé i Romeu, Bertran i Soler fou detingut i empresonat a la Ciutadella el 14 d'agost per la seva participació en un d'aquests pronunciaments a favor de la Constitució de 1812,²⁴ com a conseqüència del qual romandria detingut fins al mes d'octubre, quan fou alliberat sense càrrecs. Bertran no perdonà mai a Antoni de Gironella, president de la Junta, la seva detenció.

Segons el testimoni del mateix Bertran:

El pronunciamiento del pueblo, y la creación de Juntas me causó una nueva persecución de parte de la de este Principado, empeñados sus miembros en pedir la convocación de Córtes constituyentes, y yo en que se aclamase un código ya reconocido y respetado de todos los españoles, y que contaba con las simpatías de una inmensa mayoría. Esta nueva persecución me acarreó mayores perjuicios, teniéndome preso y rigurosamente incomunicado en la ciudadela, hasta que por fin se desengañaron mis antagonistas [...].²⁵

La situació política a Barcelona era complicada i els diferents corrents progressistes es trobaven dividits i enfrontats. Els comentaris d'Aviraneta i Bertran a *Mina y los proscriptos* són prou clars respecte a la situació que es vivia al Principat:

Ya en tiempos de la Junta gubernativa se intentó varias veces el asesinato de aquellas víctimas, por los mismos que comprometieron al general Pastors á que asesinara á Bertrán Soler, preso en la torre de la ciudadela, con otros patriotas eminentemente constitucionales. Estos mismos, que entonces querían Córtes constituyentes con el fin de separar la Cataluña de los intereses de las otras provincias, que proclamaron la Constitucion, son los que después han querido proclamar esta ley precisamente en el momento en que el resto

22. Eugenio DE AVIRANETA i Tomás BERTRÁN SOLER, *Mina y los proscriptos*, Argel, Imprenta de la Colonia, 1836, pàg. 27, n. 10; i Pío BAROJA, *Las furias...*, pàg. 1.255.

23. Josep FONTANA, *La revolució liberal a Catalunya*, Lleida, Eumo/Pagès, 2003, pàg. 44-46.

24. OLLÉ ROMEU, *Les bullangues de Barcelona...*, vol. I, pàg. 227.

25. *El Nacional*, 9-XI-1840, pàg. 2.

de la península convino de buena fe someter su suerte á la determinación de las nuevas Córtes. No puede haber olvidado el general Pastors lo que le dijo Bertrán Soler, cuando el día siguiente al de su arresto fue á visitarle en su encierro, disculpándose y pidiendo su amistad. *Una docena de asesinos que rodean á V. le comprometen, y harán de modo que V. acabe con los buenos, y después acabarán con V. y con todo el pueblo.* ¿Qué importa que estos mismos se interesasen por la libertad de Bertran, Vidal y consortes cuando vieron que era imposible alucinar al pueblo contra los que más han sufrido por la patria, y que pueden presentar mayores sacrificios? Estos mismos, que asesinaron a Bassa, estos mismos asesinarán á Mina, y por fin asesinarán la libertad con el exterminio de aquellos que no quieran prestarse á sus designios.²⁶

Quan Bertran surt de la presó, comença a preparar la publicació de la revista *El Regenerador*, l'objectiu de la qual era il·lustrar el poble i orientar l'opinió pública a través dels articles i de la reproducció de discursos polítics. La publicació sortí entre octubre de 1835 i gener de 1836. A *Mina y los Proscriptos* s'indica que *El Regenerador* era publicat per una societat literària «bajo la dirección y responsabilidad legal de Don Tomás Bertrán Soler»,²⁷ però a la revista no apareix cap referència a la societat literària. La revista publicà nombrosos articles de Bertran Soler; reproduí el fullet *Lo que debería ser el Estatuto Real, ó Derecho público de los españoles*, publicat per Eugenio de Aviraneta a Saragossa l'1 de setembre de 1835; també publicà el discurs *Derechos políticos de los españoles*, pronunciat per Joaquín María López a les Corts el 1834; i una memòria redactada per Miguel Antonio de Texada y Otalora sobre *Ventajas respectivas que pueden resultar á la agricultura española de las labores de bueyes ó mulas*.²⁸ Els continguts d'*El Regenerador* i, sobretot, la nòmina de col·laboradors, fan pensar en un Bertran adscrit a les directrius de determinats corrents progressistes de la capital d'Espanya i a un cert aïllament del mateix Bertran respecte de les forces progressistes de Barcelona. De fet, a *El Regenerador* solament publica Bertran; la resta de textos són reproduccions de discursos, articles o memòries. Cap altre escriptor o periodista hi publica una sola ratlla. La prova més clara dels lligams de Bertran amb els nuclis polítics progressistes madrilenys era la seva estreta amistat amb Eugenio de Aviraneta, fundador de *La Isabelina*. Els lligams eren forts, atès que Bertran considera Aviraneta «mi amigo íntimo»²⁹ i que aquest parlava de Bertran amb Mendizábal amb l'expressió «mi discípulo».³⁰ De fet, quan Aviraneta arriba a Barcelona el 27 de desembre (havia sortit de la presó gràcies a la revolució del 16 d'agost de 1835 a Madrid), amb una missió encomanada per Mendizábal de localitzar el focus del carlisme català, Bertran l'espera al port de la ciutat.

L'arribada d'Aviraneta coincideix amb l'increment de la tensió política al Principat. El capità general, Mina, havia sortit de la ciutat a combatre els carlins. El dia 4 de gener, després que la població donés crèdit als rumors sobre

26. AVIRANETA i BERTRÁN SOLER, *Mina y los...*, pàg. 31-32, n. 22.

27. AVIRANETA i BERTRÁN SOLER, *Mina y los...*, pàg. 25, n. 3.

28. *El Regenerador. Colección de varias materias análogas a las instituciones que actualmente nos rigen. Por D.O. de C.*, Barcelona, Imprenta de J. Oliveres y Gavarró, 1836.

29. *El Regenerador...*, pàg. 18.

30. AVIRANETA i BERTRÁN SOLER, *Mina y los...*, pàg. 45.

l'assassinat d'uns membres de la Milícia Nacional, esclatà la ira contra els carlins empresonats a diferents punts de la ciutat, que foren assassinats bàrbarament. El dia 5, batallons insurrectes de la Milícia Nacional proclamaren la Constitució de 1812, però la insurrecció fou sufocada i es produïren nombroses detencions. Entre els detinguts figuraven Aviraneta i Bertran, acusats d'instigar la proclamació de la Constitució. Mina els deportà a les Canàries. Bertran i Aviraneta romangueren a Tenerife, però als pocs mesos s'escaparen de l'illa i retornaren a la Península. A Cadis, contactaren amb diferents nuclis liberals i després es traslladaren a Màlaga, focus de la insurrecció constitucional andalusa.

El periple meridional

La informació per a reconstruir l'etapa malaguenya de Bertran prové de la documentació d'Aviraneta, que en aquella etapa viu un clar distanciament respecte a Bertran. Sense saber-ne la causa, Aviraneta ens presenta Bertran com a conspirador compulsiu, mig boig i perillós³¹ i l'acusa d'estar implicat en una complicada trama maçònica per proclamar la República federal. Aquest més que dubtós pla republicà, atribuït per Aviraneta a Bertran i a un metge que vivia al Perchel, un barri dels afores de Màlaga,³² és una de les poques referències al republicanisme de Bertran, a la qual cal afegir l'escadussera referència d'Antonio Eiras Roel respecte a la redacció d'un projecte de constitució federal l'any 1838, suposadament realitzada per Bertran.³³ Però no n'hi ha proves, solament indicis, i no són sòlids: la versió d'Aviraneta no s'ha pogut contrastar i la referència d'Eiras Roel segurament és una distorsió de l'episodi descrit per Aviraneta, amb un error cronològic de dos anys.

La situació generada per l'assassinat del governador militar i del cap polític de Màlaga, el 25 de juliol de 1836, i la delació d'algun correligionari, potser Aviraneta, afavoriren una nova detenció de Bertran:

La satisfaccion de ver triunfar mis principios en Málaga y sucesivamente en toda la Península; y esto que para otros fué un medio de ascender y de medrar, por la más negra traición, se convirtió en mi daño, en un semillero de disgustos y de desgracias. Sacrificado, por pura envidia, por esos mismos que dirigieron aquel movimiento, me vi preso por espacio de tres años y conducido de presidio en presidio, haciéndome recorrer todos los de África, señalándomelos por cárcel segura, para alejarme de todos mis amigos y tenerme siempre aislado para mejor asesinar me.

La terrible acusacion fiscal fulminada contra mí con el fin de sacrificarme, al paso que me honra por las circunstancias que entraña, hubiera bastado

31. BAROJA, *Las furias...*; José Luis CASTILLO PUCHE, *Memorias íntimas de Aviraneta o Manual del conspirador (Réplica a Baroja)*, Madrid, Biblioteca Nueva, 1952; i Pedro ORTIZ-ARMENGOL, *Aviraneta o La intriga*, Madrid, Espasa Calpe, 1994, pàg. 403.

32. CASTILLO PUCHE, *Memorias...*, pàg. 202.

33. Antonio EIRAS ROEL, *El Partido Demócrata Español (1849-1868)*, Madrid, Rialp, 1961, pàg. 81, n. 52.

para conducirme á un cadalso, si la firmeza de mi carácter y la inteligencia que debo á mis estudios en materias de igual naturaleza no hubiesen dado armas para combatir á mis contrarios. La he visto impresa en todos los periódicos de la corte, y me parece fué reproducida en el *G. Nacional*; y de consiguiente es un hecho público que pocos ignoran. Se me acusó de haber ido á Andalucía con el fin de restablecer la Constitución, para que ocupado el gobierno me diese lugar á conseguir la independencia de Aragon y de Cataluña. Difícil le hubiera sido al fiscal el justificar este acerto [sic]; pero por esto no deja de ser satisfactorio el suponerse autor de la felicidad de los españoles, el poder decir á mis compatriotas con la acusacion del fiscal en la mano: *Ya lo veis. El tribunal lo dice. Si tenéis Constitución y leyes á mí son debidas*.³⁴

La veracitat de l'acusació de conspirar per al restabliment de la Constitució de 1812 és inqüestionable, però la de treballar per aconseguir la independència d'Aragó i Catalunya no lliga ni amb la defensa de la Constitució de 1812 ni amb la trajectòria de Bertran a Barcelona, enfrontat als membres de la Junta auxiliar consultiva. De tot aquest afer, el que es desprèn és el constitucionalisme de Bertran i la seva vinculació a societats secretes que actuen arreu del territori espanyol.

Per la seva implicació en els complots de Màlaga, Bertran fou empresonat i durant tres anys recorregué els presidis del nord d'Àfrica. El seu periple es pot documentar gràcies a l'interessant fullet *Medios que propone á su Magestad, D. Tomás Bertrán Soler para acabar radicalmente con la facción, asegurar la tranquilidad en España y conservar íntegra nuestra libertad é independencia* (1840) i a la documentació que es conserva a l'Ajuntament de Barcelona de la memòria que Bertran envià al consistori el 23 de maig de 1840, on consta que la redactà quan era «en el Castillo de Gibraltar víctima de la tiranía del General Palarea mientras reinó éste déspota en la provincia de Málaga. 1838».³⁵ D'altra banda, els repertoris bibliogràfics d'Antonio Palau y Dulcet i Jaime del Burgo confirmen la presència de Bertran a Màlaga l'any 1839, on Bertran publicà el fullet *Egaña en Málaga, o males que resultan a la nación de los estados en guerra*. Antoni Elías de Molins citava el mateix fullet en el seu diccionari, però amb una petita diferència en el títol: "Espanña" per "Egaña",³⁶ que ha generat confusió en citar l'obra, però que aportava una mica més d'informació sobre el contingut de l'opuscle: *Espanña en Málaga ó males que resultan á la nacion de los Estados de Guerra. Folleto que en defensa de Málaga y de las personas que más han sufrido en ella, publica, contestando al escrito inserto en el Eco del Comercio número 1772*.³⁷ Tot amb tot, Bertran abandonà Andalusia i tornà a Catalunya.

34. *El Nacional*, 9-XI-1840, pàg. 2.

35. AMAB (Arxiu Municipal Administratiu de Barcelona), Fons de Governació, sèrie A, exp. 977: «Expediente de D. Tomás Bertrán Soler, memoria sobre las Leyes y fueros de España, 1840».

36. Probablement, el títol feia referència a Pedro Egaña, auditor de guerra de la Capitania General dels Regnes de Granada i Jaén en aquella època.

37. ELÍAS DE MOLINS, *Diccionario biográfico...*, vol. I, pàg. 284.

El retorn a Barcelona

A mitjan mes de maig de 1840, trobem Bertran plenament instal·lat a Barcelona. La seva estada, però, fou relativament curta, atès que el mes de juliol de 1842 es trobava a Madrid.³⁸ Durant la breu permanència a Barcelona, desenvolupà una intensa activitat publicitària. El mes de maig es posà en contacte amb l'Ajuntament per a la publicació de la memòria política *España libre*, que li fou retornada, i el mes de novembre envià una sol·licitud per obtenir la plaça de secretari, que li fou denegada. Simultàniament, entre els mesos de maig i setembre de 1840, publicà una llarga sèrie d'articles en el diari moderat *El Guardia Nacional* i un parell de fullets polítics. A més a més, reorganitzà amb penes i treballs la Sociedad Literaria Barcelonesa de Amigos del Hombre i publicà el drama anticlerical *Fr. Fulgencio ó sea La vida de un seductor*, ambientat a la Sevilla del segle XVI, en el qual es posen de manifest els errors d'un frare franciscà.³⁹ Els personatges estaven basats en l'obra de Victor Ducange *Trente ans, ou la Vie d'un joueur*. L'obra apareixia publicada amb el número u d'una col·lecció que no ens consta que continués.

–Espanña libre...

El 23 de maig de 1840, Bertran envià a l'Ajuntament de Barcelona un opuscle titulat *España libre desde su origen, tiene en sus mismas leyes consignados fueros que nunca obtuvieron las naciones mas civilizadas*. Segons consta a l'expedient de l'opuscle, Bertran el redactà al castell de Gibraltar el 1838.⁴⁰ El quadern manuscrit no s'ha conservat als arxius municipals, ja que fou retornat a Bertran, però a l'Arxiu Municipal Administratiu de Barcelona s'ha conservat l'expedient que generà i l'escrit que envià Bertran i Soler.⁴¹

Sembla ser que Bertran havia publicat el 1835 un opuscle amb el títol *España libre por esencia, oprimida por sus tiranos*,⁴² del qual no s'ha localitzat cap exemplar. La similitud del títol amb el d'*España libre desde su origen* ha fet pensar a Josep M. Ollé que, si no es tractava de la mateixa obra que Bertran envià a l'Ajuntament el 1840, entre totes dues hi devia haver molts paral·lelismes.⁴³ La documentació conservada a l'Arxiu Municipal Administratiu de Barcelona, però, indica que l'opuscle escrit per Bertran tractava d'una història de la legislació "espanyola". Aquest fet i la nota publicada a *El Guardia Nacional* el diumenge 25

38. AMAB, Fons de Governació, sèrie A, exp. 1.629: «Exp. Certificación de Dⁿ. Tomás Bertrán Soler».

39. Tomás BERTRÁN SOLER, *Fr. Fulgencio ó sea La vida de un seductor*, Barcelona, Imprenta de José Tauló, 1840.

40. El professor Palomeque donà la primer notícia de l'existència de l'opuscle i de l'ofici que l'acompanyava a través de les referències que trobà al llibre d'actes de l'Ajuntament de Barcelona (Antonio PALOMEQUE TORRES, *Los estudios universitarios en Cataluña bajo la reacción absolutista y el triunfo liberal hasta la reforma de Pidal (1824-1845)*, Barcelona, Universidad de Barcelona, Facultad de Filosofía y Letras, 1974, pàg. 449, n. 324).

41. AMAB, Fons de Governació, sèrie A, exp. 977: «Espediente de D. Tomás Bertrán Soler, memoria sobre las Leyes y fueros de España», 1840.

42. AVIRANETA i BERTRÁN SOLER, *Mina y los...*, pàg. 27, n. 8.

43. OLLÉ ROMEU, *Les bullangues...*, vol. II, pàg. 308.

d'octubre de 1840 sobre la possible publicació d'una obra de Tomàs Bertran i Soler titulada *Historia de la legislación de España desde los primitivos españoles hasta el año 1837* ens fa pensar que *España libre desde su origen...* i la *Historia de la legislación de España...* són la mateixa obra, i que *España, libre por esencia...* estaria dintre de la mateixa línia argumental, com assenyala Ollé. D'altra banda, no ens consta que la *Historia de la legislación de España* obtingués el nombre de subscriptors suficients per a la seva publicació.

Sembla, pels títols, que la intenció dels tres treballs, si no la mateixa amb petites modificacions, era trobar en el passat històric espanyol els orígens de la revolució liberal del Vuit-cents per legitimar-la des d'un punt de vista nacional.

–Medios que propone...

A mitjan 1840, Tomàs Bertran publicà a Barcelona el fullet *Medios que propone á su Magestad, D. Tomás Bertrán Soler para acabar radicalmente con la facción, asegurar la tranquilidad en España y conservar íntegra nuestra libertad é independencia*.⁴⁴

L'opuscle, afirmació clara de constitucionalisme, planteja la necessitat de la reconciliació del govern i el poble després de la derrota carlina. A més, Bertran, conscient de la nova conjuntura, avisa dels perills de cesarisme que hi ha a Espanya i proposa un pla per al desenvolupament econòmic de les Canàries i de les possessions colonials del nord d'Àfrica.

El desenvolupament econòmic de les Canàries era necessari per evitar les migracions massives a Amèrica, que, segons Bertran, afavorien els interessos anglo-americans d'emancipació de les colònies americanes de Cuba i Puerto Rico. A més a més, Bertran plantejava la necessitat de crear un exèrcit colonial com a sortida a les restes de l'exèrcit carlí derrotat, fórmula que, segons ell, afavoriria la integració dels militars carlins i evitaria el ressentiment dels partidaris de Don Carlos.

En la proposta de Bertran hi havia una barreja de plantejaments il·lustrats de repoblament de territoris deshabitats potencialment productius, de colonialisme territorial del Vuit-cents i d'un regeneracionisme més propi del final del XIX i del principi del segle XX. Bertran era un ferm partidari de la modernització de l'exèrcit i de les estructures administratives de l'Estat.

–Sociedad Literaria Barcelonesa de Amigos del Hombre

En tornar a Barcelona procedent de Màlaga, Bertran intentà reorganitzar la societat literària que havia publicat la revista *El Regenerador*, anomenada Sociedad Literaria Barcelonesa de Amigos del Hombre. Des de les pàgines de *El Guardia Nacional* defensà el projecte.⁴⁵

44. Tomás BERTRÁN SOLER, *Medios que propone á su Magestad, D. Tomas Bertran Soler para acabar con la faccion, asegurar la tranquilidad en España y conservar íntegra nuestra libertad é independencia*, Barcelona, Imprenta de J. Boet y compañía, 1840.

45. Tomás BERTRÁN I SOLER, «Sociedad Literaria Barcelonesa de Amigos del Hombre», *El G. Nacional*, 30-V-1840.

En uns moments en què el mercat editorial encara era molt restringit, però que donava símptomes de creixement, Bertran constatava que la majoria d'editors es movien pels interessos del capital i no pas pels que ell considerava interessos generals de la nació. Els textos polítics ja no tenien un mercat garantit, és per això que Bertran troba grans problemes per publicar els seus opuscles polítics. Amarat de transcendència, ataca la literatura de consum, adreçada als *pisa-verdes* i les *coquetas*, i es proposa reactivar la Sociedad Literaria Barcelonesa de Amigos del Hombre. El pla inicial implicava la publicació d'un periòdic, *El Instructor*, i una sèrie d'obres que ell considerava d'interès general. El finançament havia de sortir de la subscripció obligada dels membres de la societat. No hi ha constància, però, de la publicació d'*El Instructor*, però sí d'una obra, el *Catecismo político. Arreglado á la Constitución Española de 1837*.⁴⁶

Més enllà de la iniciativa i dels motius personals de Bertran per crear aquesta societat literària, cal incloure el projecte dins del corrent cultural il·lustrat de fe cega en l'educació del poble com a element de civilització. L'objectiu confessat era combatre l'obscurantisme, el fanatisme i la ignorància, dins d'una línia clarament voltairiana, de la qual Bertran era fidel seguidor.

–*Catecismo político*...

En aquest fullet, Bertran i Soler seguí l'estructura dialogística per explicar i defensar els principis constitucionals, adaptats a les característiques de la Constitució de 1837.

L'estructura dialogística era un recurs literari que el liberalisme adoptà per fer arribar el seu missatge al conjunt de la població, també a les masses il·letrades. L'hipotètic lector en veu alta del catecisme podia reproduir el text en forma de pregunta i resposta, fet que permetia una més fàcil comprensió del contingut a tots aquells que l'escoltaven.

El text explicava què era una constitució, definia els conceptes de monarquia i de ciutadania, comentava el dret de successió a la Corona, parlava de les Corts, de la religió catòlica, del dret de propietat i de la llibertat d'impressió, entre d'altres aspectes de la Constitució de 1837.

Per a Bertran, la constitució és un pacte social que té com a objectius garantir els drets i evitar els abusos de poder. Bertran explicava, tot assumint la forma de govern monàrquica, la confessionalitat de l'Estat i el principi de la sobirania compartida, però, quan parlava del dret de successió a la Corona, feia referència a la possibilitat que el poble pogués escollir el monarca (monarquia electiva). Alberto Gil Novales, que en destacà el fet, considerava que es tractava d'una reflexió purament teòrica.⁴⁷ Evidentment, la digressió sobre la monarquia electiva no tenia res a veure amb la Constitució de 1837, aspecte que ens fa pensar en la reutilització per part de Bertran d'algun escrit anterior per elaborar aquest catecisme.

46. Tomás BERTRÁN SOLER, *Catecismo político. Arreglado á la Constitución Española de 1837*, Barcelona, Imprenta de A. Berdeguer, 1840.

47. Albert GIL NOVALES, «Un periodista...», pàg. 354.

Cal destacar que el text també feia referència als governants i als funcionaris públics, un tema recurrent en la producció de Bertran. La Constitució de 1837 plantejava un model d'accés als càrrecs públics basat en el mèrit i la capacitat, que coincidia plenament amb el model defensat per Bertran i Soler en els seus escrits.

Malgrat possibles matisos, sembla que en aquells moments el projecte polític de Bertran no anava més enllà de l'assentament de la monarquia constitucional i dels principis bàsics del liberalisme progressista de tarannà moderat: sobirania compartida, divisió de poders, defensa de la propietat privada, reconeixement del dret de sufragi i defensa de la llibertat d'imprensa.

–Els articles publicats a *El Guardia Nacional*

Entre els mesos de maig i setembre de 1840, Bertran publicà una important sèrie d'articles en el diari moderat *El Guardia Nacional*. Si hem de creure en la sinceritat de les paraules de Bertran, en aquells moments no pertanyia a cap partit polític, encara que, segons ell mateix, mantenia amics tant en el partit moderat com en el progressista. Aquesta aposta per la independència no encaixa gaire amb l'opció d'enviar un seguit d'articles a *El Guardia Nacional*.

Cal recordar que la situació del diari moderat no era gaire còmoda en aquells moments. L'endemà de l'“avalot de les levites” protagonitzat pels moderats, l'advocat moderat Balmas fou assassinat i la redacció d'*El Guardia Nacional* assaltada (22 de juliol de 1840). Malgrat la delicada situació política del diari, Bertran publicà regularment fins a principi del mes de setembre.

La temàtica del conjunt dels articles fou àmplia. Tractà temes diversos, com ara l'amor, els duels, la propietat, la monarquia, la desamortització, la república, el poble, la llibertat d'imprensa, etc.⁴⁸

A l'article «Errores de nuestra administracion», Bertran qüestionava la desamortització mendizabalista i es lamentava que no s'haguessin seguit els plantejaments d'Álvaro Flórez Estrada. Flórez Estrada considerava que «la mala distribución de la riqueza es, en último resultado, el origen de todas las querellas del género humano»⁴⁹ i que els contractes emfitèutics millorarien les condicions de vida de moltes famílies pageses. Bertran i Soler coincidia plenament amb Flórez Estrada en la defensa del model emfitèutic per a eradicar la misèria:

Por esta razon debió haberse procurado en España generalizar la propiedad por medio de los emphyteusis [sic] y hacer que todo pobre hubiera sido propietario.⁵⁰

48. «Sociedad literaria Barcelonesa de amigos del hombre», *El G. Nacional*, 30-V-1840; «Del amor», 20-VII-1840; «Errores de nuestra administracion», 4-VIII-1840; «De la prensa periódica», 6-VIII-1840; «De la amortizacion», 9-VIII-1840; «De la política», 16-VIII-1840; «De la República», 21-VIII-1840; «De las fincas urbanas pertenecientes á la nación», 25-VIII-1840; «De los gobiernos absolutos», 29-VIII-1840; «Del gobierno representativo», 31-VIII-1840; «Del pueblo», 3-IX-1840; «De la revolucion», 5-IX-1840, i «De los duelos», 7-IX-1840.

49. Citat per F. TOMÁS Y VALIENTE, *El marco político de la desamortización en España*, Barcelona, Ariel, 1977, 3a ed., pàg. 91.

50. Tomàs BERTRAN SOLER, «Errores de nuestra administracion», *El G. Nacional*, 4-VIII-1840, pàg. 3.

En el conjunt dels articles, Bertran es mostra defensor decidit de l'Estat liberal. Creu fermament que la igualtat davant la llei ha de garantir el desenvolupament de les potencialitats individuals i que el mèrit i la capacitat han de servir per a fixar la promoció individual. Un altre dels elements clau del model liberal de Bertran és la defensa de la propietat privada, element nodal de l'estabilitat social. Bertran insisteix en la defensa de llibertat d'impremta sense censura prèvia com a garantia de la pluralitat en la conformació de l'opinió pública, ja que ha heretat de la Il·lustració una fe cega en el paper regenerador de la paraula escrita i, sobretot, de l'educació. Creu que la instrucció és la base de la llibertat i que la ignorància ho és del despotisme. A més, la instrucció és també l'antídot més gran contra el excessos revolucionaris:

El hombre sin educacion ó sin principios por más que reclame la libertad, ni conoce sus verdaderos estravios, ni sabe el modo de defenderla.⁵¹

Bertran malfia de la formació dels polítics novells: «en el día, los hombres apenas destetados, ya son políticos y los hay que apenas deletrean y se las apostarían al mismo Licurgo».⁵² D'altra banda, Bertran constata una fractura social molt forta en el si de la societat catalana, però l'atribueix a la ignorància dels treballadors i a la mala fe dels polítics demòcrates. Considera la república com a forma de govern apta per a països de dimensions reduïdes, però no per a un país tan gran com Espanya. Utilitza suposats arguments històrics per defensar els seus plantejaments i nega la validesa de les tesis que defensen la democràcia com a fórmula per millorar les condicions dels treballadors. Creu en la monarquia constitucional com a forma de govern més adient per al desenvolupament del país i estableix paral·lelismes entre la revolució liberal a Espanya i la Revolució Francesa de 1789. Fixa el sostre ideal de la revolució liberal en l'establiment de la monarquia constitucional i rebutja la radicalització revolucionària de tipus jacobí, la qual considera preàmbul de l'anarquia i del despotisme tirànic d'un militar. Bertran lloa la "virtut" com a principi fonamental d'un bon govern, fet que ens pot fer pensar d'entrada en plantejaments robespierristes, però que cal rebutjar per lligar-ho amb les lectures de Bertran sobre les històries de Grècia i Roma.

Bertran considera que el model polític liberal implica la prioritat dels interessos públics sobre els interessos privats, però constata que no sempre els més honestos i més ben preparats ocupen els càrrecs de responsabilitat en la direcció dels afers públics. En les seves reflexions sobre aquesta qüestió trobem una projecció de les seves expectatives personals, sempre frustrades, d'accedir a un càrrec públic. Les al·lusions a la injustícia i la ingratitud com a forma de pagament per la seva lluita contra l'absolutisme i per la causa de la llibertat són una constant dels seus escrits.

Quant a l'organització social, Bertran segueix la teoria del pacte social d'arrel rousseauiana i les seves paraules sobre la constitució de l'Estat són un reflex de les expressades per Sieyès a *Qu'est-ce que le Tiers État?* (1789).

51. Tomàs BERTRAN SOLER, «De la política», *El G. Nacional*, 16-VIII-1840, pàg. 3.

52. BERTRAN SOLER, «De la política», pàg. 3.

Pel que fa a les desigualtats socials, Bertran les considera consubstancials al sistema socioeconòmic vigent i un dissenyi de la Providència. Pensa que «es materialmente imposible establecer una igualdad completa entre los individuos que componen la sociedad. El objeto del legislador, como decía el célebre Mirabeau, debe dirigirse à remover los obstáculos de la desigualdad natural, oponiéndole la igual [sic] pública, haciendo de manera que los que no pueden ser iguales en los medios, lo sean ante la ley».⁵³

El model defensat per Bertran és el liberal clàssic d'igualtat davant de la llei. No va més enllà. Un cop aconseguit l'objectiu, la revolució s'ha d'aturar. Per alertar dels perills que implicaria continuar la revolució, Bertran reforça les reflexions polítiques i els plantejaments teòrics amb cites més o menys literals de personatges històrics. També utilitza episodis o imatges procedents de les històries de Grècia i Roma i de la Revolució Francesa. Fins i tot, en alguns dels seus escrits utilitzarà episodis de la història per justificar que la llibertat que se cercava en el present ja existia en el passat. De fet, el pensament de Bertran, amarat de classicisme, barreja la tradició racionalista dels il·lustrats amb l'idealisme historicista propi del romanticisme.

—Candidat a la secretaria de l'Ajuntament de Barcelona

A Barcelona, l'anomenada “revolució septembrina” de 1840 implicà la depuració dels moderats dels càrrecs públics i universitaris. A l'Ajuntament, Ignasi Santpons i Barba fou apartat de la secretaria el mateix mes de setembre. El progressista Joaquim Jaumar el substituï de forma interina, però sembla ser que Bertran aspirava al càrrec. Si més no, el 7 de novembre de 1840 envià una sol·licitud a l'Ajuntament perquè li atorgués la plaça en propietat. El text de la sol·licitud també l'envià a la premsa. *El Nacional*, nova capçalera d'*El Guardia Nacional*, el publicà dos dies després.⁵⁴ No coneixem les veritables intencions de Bertran en donar publicitat a la seva sol·licitud, però queda clar que no aconseguí la plaça i que les relacions amb el nou consistori no eren massa bones. A partir d'aquí li perdem la pista fins al mes de juliol de 1842, quan, de Madrid estant, envia una sol·licitud a l'Ajuntament de Barcelona per obtenir un certificat,⁵⁵ però aquesta és una altra part de la seva agitada biografia.

Valoracions finals

El pensament de Bertran i Soler es formà dins dels corrents intel·lectuals clàssics del Set-cents, molt condicionat per l'experiència de la Guerra del Francès. Les lectures d'història, especialment de les històries de Grècia i de Roma i dels pensadors il·lustrats, com ara Rousseau o Voltaire, configuraren les ba-

53. Tomàs BERTRAN SOLER, «Del pueblo», *El G. Nacional*, 3-IX-1840, pàg. 3.

54. *El Nacional*, 9-XI-1840.

55. AMAB, Fons de Governació, sèrie A, exp. 1.629: «Exp. Certificación de D.ⁿ Tomás Bertrán Soler».

ses del seu pensament. L'anàlisi de la Revolució Francesa li permeté validar el rebuig de l'absolutisme i acumular arguments a favor d'un model de societat liberal basada en els principis constitucionals. Bertran és, per damunt de tot, un liberal constitucionalista. El seus estudis de dret, dels qual tenim indicis, però no proves concloents, explicarien les característiques del seu discurs polític.

La defensa aferrissada de la igualtat davant la llei i l'oposició frontal a l'absolutisme el portaren al complex món de les societats secretes liberals. La conspiració de cenacle i la premsa li serviren per a desenvolupar una acció revolucionària a favor de la llibertat constitucional i una lluita contra la ignorància, el fanatisme i la superstició. Bertran considerava el poble seduït i fanatitzat per l'absolutisme i pensava que la il·lustració i la difusió de les idees eren els únics antidòts eficaços contra la ignorància.

Malgrat la seva formació clàssica afrancesada, cercà les arrels del liberalisme en la tradició jurídica i política dels pobles d'Espanya. El primer pas el donà immers en la tradició del Trienni, quan recuperà la lluita de les comunitats de Castella contra Carles I per exemplificar la lluita per unes llibertats preexistents, però la dinàmica dels anys trenta el portà cap a la recuperació de la tradició politicojurídica medieval catalana basada en el pacte entre la monarquia i els estaments.

Bertran era català i barceloní, però sembla que les connexions intel·lectuals i polítiques les trobà més enllà del Principat. La seva col·laboració amb els periòdics madrilenys de José Joaquín de Mora durant el Trienni, la participació en el projecte d'*El Catalán*, col·laborant amb Pascual Madoz, els vincles amb *La Isabelina*, l'estreta amistat amb Eugenio de Aviraneta i la procedència dels articles i els textos publicats a *El Regenerador* (cal recordar que no hi ha cap article d'autor català, si exceptuem els del mateix Bertran) posen de manifest la major vinculació de Bertran amb els grups progressistes madrilenys. Un dels elements més clars de distanciament amb els nuclis progressistes barcelonins fou l'aposta per la Constitució de 1812 quan a Catalunya una part molt important dels progressistes més avançats apostava per un nou text constitucional. De fet, si seguim la classificació de les forces polítiques de Barcelona feta per Pío Baroja, podem situar Bertran i Soler entre els liberals progressistes barcelonins d'adscripció nacional (estatal), allunyat dels plantejaments provincialistes de progressistes com ara Llinàs,⁵⁶ i molt lluny dels de l'ambigu i després mitificat Ramon Xaudaró.

La visió que ens ha arribat de Bertran corresponent al període 1834-1836 ha estat totalment condicionada per la informació aportada per les memòries d'Aviraneta. De fet, tots dos personatges formen part d'un mateix univers romàntic i revolucionari amb un fort component messiànic i egotista, com ho posava de manifest la crua anàlisi de la realitat política catalana que tots dos feien a *Mina y los proscritos*:

Solo la Cataluña se hallaba contaminada con el ponzoñoso ambiente de una aristocracia corrompida, compuesta de nobles sin instrucción y de aventureros, contrabandistas publicanos, negreros y traficantes ennoblecidos con el fruto de sus monopolios, y no pocos con el producto de sus usuras ó de tráfi-

56. Pío BAROJA, *Las Furias...*, pàg. 1.256.

co de sangre humana. Repartidos los patriotas en varias secciones dirigidas por hombres ambiciosos é intrigantes; descarriada la opinión por efecto de los manejos de astutos agentes del carlismo y de los doctrinarios de Francia; contaminada la juventud por influencias extranjeras; degradada la mayoría de los libres por pérfidas sugestiones de las criaturas del déspota Llauder y de emisarios de la alta *aristocracia*; discordes en principios los mejores liberales, amigos los unos de la Constitución, otros decididos por Córtes constituyentes; embaucados algunos jóvenes con los discursos tabernarios de hombres sin genio, valor ni carácter; seducidos con falaces promesas, proclamando principios, y trabajando únicamente por intereses particulares, y por determinadas personas, no les quedaba otro medio á los verdaderos amigos del pueblo que hermanar á los buenos, destruir las maquinaciones de los malvados, y formar una masa compacta que pudiera oponer las más vigorosa resistencia á los ataques combinados de tan poderosos adversarios.⁵⁷

L'autoproclamació com a veritables amics del poble implicava el rebuig dels falsos amics del poble, als quals caldria relacionar amb la tradició maratista, que tant Bertran com Aviraneta rebutjaven.

Posteriorment, Aviraneta acabarà acusant Bertran d'estar implicat en complots de destrucció poc creïbles. Aquests fets posen de manifest la capacitat de tergiversar la realitat dels conspiradors i la precarietat de les seves fidelitats.

A partir de 1840, Bertran, ja distanciat de l'ombra d'Aviraneta, continuà la seva lluita particular contra el despotisme, la ignorància, la intolerància i l'arribisme a través d'una ingent obra de publicista i d'una constant acció conspirativa. La seva activitat durant el conflicte dels Matiners, organitzant la Diputació General de Catalunya, ha estat utilitzada per Carlos Seco per plantejar la tesi d'una opció catalanista del carlisme, i per Joan Camps per parlar del catalanisme de Bertran i Soler. Diversos autors han reaccionat en contra d'aquestes interpretacions, però cap d'ells ha invalidat el component catalanista de la proposta de Bertran. La proposta de Bertran d'aglutinar els elements liberals i carlins dels territoris de l'antiga Corona d'Aragó contra Narváez no fou una simple curiositat intel·lectual, sinó un projecte frustrat i un exemple més d'un tipus d'acció conspirativa pròpia del romanticisme. Més enllà de la polèmica, sobresurten dos aspectes: la figura de Bertran com a etern conspirador i el catalanisme dels seus textos, que demanen una correcta exegesi.

Crec que la biografia de Tomàs Bertran i Soler ens pot ajudar a entendre millor el món del liberalisme radical vinculat a les societats secretes, els seus objectius i els seus límits. La feina no és gens fàcil perquè Madrid, el sud de França, Barcelona, Londres, València, Màlaga i... qui sap on més? van ser escenaris segurs d'altres episodis de la dilatada i controvertida vida de Bertran i Soler. L'última notícia dels seus avatars data de 1859, quan es refugià a Gibraltar, escapant de les autoritats espanyoles pels seus atacs contra el poder dels Papes i contra el dogma de la Immaculada Concepció. El vell revolucionari i conspirador tenia 68 anys. La seva biografia, i no la dels "espadones", mereix l'adjectiu d'heterodoxa.

57. AVIRANETA i BERTRÁN SOLER, *Mina y los...*, pàg. 9-10.